

**LIBER AMICORUM
LÁSZLÓ TRÓCSÁNYI**

**Tanulmánykötet Trócsányi László
65. születésnapja alkalmából
Studies commemorating the 65th birthday of
László Trócsányi
Mélanges offert à László Trócsányi pour ses 65 ans**

Szerk./ed.: Kruzslicz, Péter – Sulyok, Márton – Szalai, Anikó

Szeged, 2021

Szerzők:

©Andréani, Pascale
©Badó Attila
©Balogh Elemér
©Blutman László
©Bodzási Balázs
©Chronowski Nóra
©Csehi Zoltán
©Cservák Csaba
©Csink Lóránt
©de Zwaan, Jaap
©Delpérée, Francis
©Dezső Márta
©Dienes-Oehm Egon
©F. Rozsnyai Krisztina
©Farkas Beáta
©Fejérdy Gergely
©Ferwagner Péter Ákos
©Flogaitis, Spyridon
©Gellén Klára
©Görög Márta
©Gültekin-Várkonyi Gizem
©Hajas Barnabás
©Hajdú József
©J. Nagy László
©Jakab Éva
©Károlyi György
©Karsai Krisztina
©Kecsmár Krisztián
©Kisari Miklós
©Kiss Barnabás
©Korhecz Tamás
©Kovács Péter
©Köbel Szilvia
©Kruzslicz Péter
©Kukorelli István
©Lourde, Albert
©Martonyi János
©Mathieu, Bertrand
©Miskolczi-Bodnár Péter
©Mouton, Jean-Denis
©Nagy Csongor István
©Paczolay Péter
©Patyi András
©Philip, Christian
©Raisz Anikó
©Schanda Balázs
©Smith, Eivind
©Somogyi Norbert
©Somssich Réka
©Sulyok Márton
©Sulyok Tamás
©Szabó Imre
©Szabó Marcel
©Szabó Zsolt
©Szajbély Katalin
©Szakály Zsuzsa
©Szalai András
©Szalai Anikó
©Szekeres Ildikó
©Szilágyi Ede
©Téglási András
©Tóth Károly
©Traser Julianna Sára
©Tribl Norbert
©Udvary Sándor
©Varga Zs. András
©Várhelyi Olivér
©Veress Emőd
©Zalai Anita

Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Nemzetközi és Regionális Tanulmányok Intézet
Intézetvezető, felelős kiadó: Szalai Anikó

University of Szeged Faculty of Law
International and Regional Studies Institute
Head of Institute, publisher: Szalai, Anikó

Université de Szeged, Faculté de droit et des sciences politiques
Institut des études internationales et régionales
Directrice de l'Institut, éditrice: Szalai, Anikó

Kézirat lezárásának időpontja: 2021. január 31.

Szeged, 2021

ISBN 978-963-306-815-1

KÖSZÖNTŐK – LAUDATIONS – MOTS DE SALUTATION

SZALAI ANIKÓ: Európai szellemiség Szegeden	9
MISKOLCZI-BODNÁR PÉTER: Trócsányi László köszöntése	11
MATHIEU, BERTRAND : Portrait d'un ambassadeur de Hongrie en France par lui-même	12
DEZSŐ MÁRTA: Születésnap-i köszöntő Trócsányi Lászlónak	19
FARKAS BEÁTA: A nemzetközi és európai tanulmányokért Szegeden	21
KÁROLYI GYÖRGY: Trócsányi László nyomdokaiba lépve	22
PASCALE ANDRÉANI : Contribution pour le recueil des mélanges en l'honneur du Professeur László Trócsányi	23
SZEKERES ILDIKÓ: Több mint tizenhét éve	24
TÓTH KÁROLY: Nagyrabecsült Professzor Úr!	26
VÁRHELYI OLIVÉR: Hazánk egyik meghatározó építőmestere	32
KORHECZ TAMÁS: A tudós és a politikus szimbiózisa – ingyen ebéd nincs, de vannak vállalható kompromisszumok	33
SULYOK MÁRTON: A Mester és (egy) tanítványa – Trócsányi László 65. születésnapjára	36

NEMZETI JOG – NATIONAL LAW – DROIT NATIONAL

BADÓ ATTILA: Centralizációs törekvések a magyar önkormányzati rendszer átalakításánál	41
BALOGH ELEMÉR: Alkotmányunk történelmi értékei	51
BODZÁSI BALÁZS: Az öröklési jog szerepéről – lehetséges-e a jogközelítés az öröklési jog területén?	59
CSERVÁK CSABA: Az alkotmányos identitás összetett kérdésköréről	71
CSINK LÓRÁNT: Lehet-e alkotmányos, ami törvénytelen?	81
GÖRÖG MÁRTA: Szemelvények a Magyar Jogászegylet első éveiből	89
HAJAS BARNABÁS: A hely már nem is számít? Avagy van olyan hely, ahol nem szabad gyülekezni?	101
KISS BARNABÁS: A közjog – államjog – alkotmányjog tárgyának és viszonyának meghatározása a magyar jogirodalomban	113
KÖBEL SZILVIA: „[A] legszigorúbb puritánsággal igyekeztem egész pályámon eljárni” – Vladár Gábor kitelepítése Budapestről 1951-ben	123

KUKORELLI ISTVÁN: „Találkozásaim” Bibó Istvánnal, Bibó időszerűsége	129
PATYI ANDRÁS: Néhány gondolat a hetedik Alaptörvény-módosítás ürügyén	139
ROZSNYAI KRISZTINA: A step towards the dualistic model of administrative justice: the creation of an autonomous administrative procedural law in Hungary	157
SCHANDA BALÁZS: Néhány megjegyzés az alkotmánybíráskodás új szerepéhez	167
SZABÓ IMRE: Közjog – magánjog – közbizalom: egy törvénymódosítás margójára.	175
SZABÓ MARCEL: A nemzeti identitás és az alkotmányos önazonosság védelme a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában – gondolatok egy, a 143/2010. (VII. 14.) AB határozathoz fűzött párhuzamos indokolás utóéletéhez	185
SZABÓ ZSOLT: A brit parlamenti jog forrásai	197
SZAKÁLY ZSUZSA: Megkötheti-e egy generáció egy másik generáció kezét? Jefferson és Madison vitája az alkotmány szövegének módosíthatóságáról	205
SZALAI ANDRÁS: Az ellenállás joga, mint a demokrácia védelmének eszköze	213
SZILÁGYI JÁNOS EDE: Észrevételek a jövő nemzedékek érdekeinek alkotmányjogi védelme kapcsán, különös tekintettel a környezethez való joghoz és környezetvédelemhez kapcsolódó más kérdéskörök vonatkozásában	223
TÉGLÁSI ANDRÁS: Jogutódlás a korlátozási kártalanítás érvényesítése terén – elenyésző (alkotmányos) igény (?)	235
UDVARY SÁNDOR: A non-humán ágensek cselekvésének beszámítása	247
VARGA ZS. ANDRÁS: Az alkotmányos önazonosság doktrínájához vezető út	253
VERESS EMÓD: Megjegyzések a „korlátozott precedensrendszerrel”: adalékok egy aktuális vita háttéréhez	261

EURÓPAI JOG – EUROPEAN LAW – DROIT EUROPÉEN

BLUTMAN LÁSZLÓ: Non-Transferable Competences of EU Member States: context and conceptions.	279
CHRONOWSKI NÓRA: Promises and practice: European judicial dialogue in the case law of the Hungarian Constitutional Court	287
CSEHI ZOLTÁN: Az Európai Unió Törvényszéke előtti eljárás egyes buktatói.	299
DE ZWAAN, JAAP W.: The Future of European Union Cooperation: The need for more internal stability and external authority.	311
DELPÉRÉE, FRANCIS : L'État contaminé	325
GÜLTEKIN-VÁRKONYI GIZEM: A Comparative Approach to the Data Protection Indicators in the National Artificial Intelligence Strategies of Hungary, Finland, the Netherlands and Italy	331

HAJDÚ JÓZSEF: Protection and monitoring of human (social) rights in the 60-year-old European Social Charter	339
KARSAI KRISZTINA: Mérföldkő az uniós büntetőjog fejlődésében – az első büntetőjogi rendelet	349
KECSMÁR KRISZTIÁN : Le charme discret de l’article 65 du Traité CECA dans la lutte contre les ententes à la lumière des affaires Feralpi	359
KISARI MIKLÓS: Joseph de Maistre a politikai alkotmányok és az emberi intézmények rendezőelvéről	367
KRUZSLICZ PÉTER : Un dialogue imaginaire autour du principe de la souveraineté	373
MARTONYI JÁNOS: Európai identitás – Nyitni vagy bezárkózni.	383
MOUTON, JEAN-DENIS : L’Etat membre de l’Union européenne: entre défense de son identité constitutionnelle et respect de l’identité constitutionnelle européenne	393
NAGY CSONGOR ISTVÁN: Constitutional objections to opt-out collective actions: a cover up for a system failure?	411
PACZOLAY PÉTER: A bírói függetlenség az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában.	419
PHILIP, CHRISTIAN : Union européenne et souveraineté des États membres	429
SMITH, EIVIND: Judicial Independence: On the relative importance of access to and status on the bench	435
SOMSSICH RÉKA: Nyelvfejlesztés és nyelvvédelem a magyar nyelvű uniós jogalkotásban	441
SULYOK TAMÁS: Felelősségünk az európai integrációért – Egy jogösszehasonlító tanulmány	453
TRASER JULIANNA SÁRA: „A tett halála az okoskodás” – avagy az európai polgári kezdeményezés hatékony alkalmazásának politikai korlátai.	465
TRIBL NORBERT: « Imaginer, c’est choisir »: az alkotmányos identitás európai értelmezésének nyomában	473

NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK – INTERNATIONAL RELATIONS – RELATIONS INTERNATIONALES

FEJÉRDY GERGELY: Jean Paul-Boncour: egy „túlképzett” diplomata a budapesti francia követség élén	483
ALBERT LOURDE : La Francophonie instrument d’équilibrage de la mondialisation.	495
DIENES-OEHM EGON: Harminc esztendő ingoványos európai terepen	507
FERWAGNER PÉTER ÁKOS: Az 1926-os libanoni alkotmányhoz vezető út	521

GELLÉN KLÁRA: Fenntartható fogyasztás vs. termék-elavulás – a fogyasztó és a vállalkozás a fenntartható termékek piacán	527
J. NAGY LÁSZLÓ: Diplomácia és kereskedelem - Magyar kapcsolat az Öböl menti országokkal (Az 1970-80-as évek)	537
JAKAB ÉVA: Háború és béke: Néhány gondolat Hugo Grotius-hoz	543
KOVÁCS PÉTER: A Nemzetközi Büntetőbíróság és az Európai Unió	557
RAISZ ANIKÓ: Gondolatok a nemzetközi jog egyes aktuális kérdéseiről a közép-kelet-európai országok szemszögéből avagy alkotmányos identitás a nemzetközi jog szemüvegén át	575
SOMOGYI NORBERT: Az agrár- és tudománydiplomácia, mint a szakdiplomácia két sajátos területe	583
SPYRIDON FLOGAITIS: The commemoration of the Three Holy Hierarchs and the relation of Christianity with the Greco-Roman civilization	591
SZAJBÉLY KATALIN: Vallási jelképek viselése az oktatási intézményekben – eltérő standardok az ENSZ Emberi Jogok Bizottsága és az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában	597
ZALAI ANITA: A spanyol Második Köztársaság Magyarország-képe – A trianoni békeszerződés revíziójának kérdése spanyol diplomáciai jelentésekben	607
IRODALOMJEGYZÉK	613

Alkotmányunk történelmi értékei

Rövidke írásom címében két, egymással szoros kapcsolatban és kölcsönhatásban álló, erős állítást szeretnék megfogalmazni: az első, hogy magyar társadalmunknak a 'jogi emlékezet' kezdetétől van alkotmánya, a másik, hogy ez az alkotmány számos, nem csupán normatív természetű, hanem egyúttal történelmi karakterű értéket is hordoz.

Alkotmánybírói működésem (2005–2014) idején napi munkám legfőbb jogforrása és egyetlen kizárólagos igazodási pontja volt – az Alaptörvény életbe léptéig – az Alkotmány, amely *anno* az 1949. évben becikkelyezett XX. sorszámot viselte magán. Ettől az évszámtól még nem számított 'történeti' alkotmánynak, de az idő múlása és az időközben lezajlott rendszerváltoztatás paradigmatiszta tartalmi módosulást idézett elő a normaszövegben.

Az első gondolat tehát az a tétel, hogy az állammá szerveződött magyar társadalomnak szinte a kezdetektől volt egyfajta közjogi struktúrája, amelyet a középkor végétől az irodalom egyre gyakrabban alkotmánynak nevezett. A rendiség kialakulása korábban ez az alkotmány a királyi hatalom és rendek, hazánkban jellemzően az egyházi előkelők és a nemesség által képviselt és megjelenített tényezők, hatalmi csoportok közösen gyakorolt uralmi formáját jelentette. A maga korában ezt a közjogi formációt természetesen még nem látták el a 'történeti' jelzővel, de mai szemléletünk számára ezek a letűnt évszázadok már történelmi távlatban helyezkednek el.

A magyar alkotmánytörténet-írás két 20. századi óriását szeretném példálózóan segítségül hívni. A 2. világháború előtti magyar (jog)történetírás markáns nézőpontja szerint – a középkor évszázadaira koncentráló – magyar alkotmányosság intézményei Európát megelőző fejlettségű társadalmat hoztak létre, hovatovább mi voltunk az egyetlen európai, közjogián gondolkozó nép. Amikor *Eckhart Ferenc* a történelmi realitások higgadt számbavételét javasolta, nem tagadta a magyar alkotmánytörténet markáns és sok tekintetben egyedülálló karakterét, de határozottan állította az európai párhuzamok és hatások tényét, továbbá kéréssel megkövetelte a jogforrások, a történelmi tények tárgyilagos tiszteletét. Tankönyvének (1946) előszavában kutatói és professzori hitvallása olvasható: „Ma, nemzeti elesettségünk idejében bocsátom közre ezt a könyvet azzal a meggyőződéssel, hogy hazafias dolgot cselekszem, ha a történelmi realitások iránti érzéket a jogásztársadalomban is felkeltem, amint azt eddig is tettem előadásaimban.”⁶⁰ A magyar alkotmányfejlődés módszeres bemutatása részletes kimutatása volt a magyar történelmi alkotmánynak.

Eckhart Ferenc, a mester munkásságát a tanítvány, *Bónis György* vitte tovább, aki magyar jogtörténeti tankönyvet ugyan nem írhatott, de pályakezdő, fiatal kolozsvári professzorként

⁵⁹ Egyetemi tanár, tanszékvezető, SZTE ÁJTK

⁶⁰ ECKHART Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet, Budapest, 1946, 4.

tartott és publikált előadásai részletesen megőrizték a magyar alkotmány intézményeinek fejlődéséről, a bennük foglalt értékekről vallott álláspontját.⁶¹ A régi magyar alkotmánynak minden pillére egyben értéket is jelentett, értékességet hordozott, másként nem is válhatott volna a magyar alkotmány részévé. A történelmünk által formált alkotmányban ugyanis kizárólag azok az elemek 'szervültek', amelyek kiállták az idők próbáját, s hosszabb időn át, leggyakrabban évszázadokon át a magyar jogrendszer és a politikai struktúra mértékadó fogódzóinak számítottak. A monarchikus államberendezkedés hosszú századokon át egyfajta közös nevezőt jelentett, amihez képest 'rendszerváltást' jelentett részint már az 1. világháború utáni, kormányzói rendszer is, de még inkább a 2. világháborút követően kiépült (nép) köztársasági rendszer. Az 1990 utáni, napjainkig tartó újabb alkotmánytörténeti periódus pedig már a jelen, amelyben az alkotmányos gondolkodás, kiemelten az alkotmányozó hatalom tényezői, tudatosan fordulnak az alkotmánytörténelem kipróbált, időtálló értékei felé.

1. A történelmi alkotmány

A jól ismert kulcsfogalom: történeti alkotmányunk vívmányai, amelyeket én alapvetően alkotmányunk történelmi értékeiként értelmezek. A 'Magyarország Alaptörvénye' címet viselő új, 2012. január elsejétől hatályos alkotmányunk kifejezett szavakkal megidézi, sőt egyfajta támpontként állítja eléink a történeti alkotmányt: „Tiszteletben tartjuk történeti alkotmányunk vívmányait és a Szent Koronát, amely megtestesíti Magyarország alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét.” (Nemzeti Hitvallás) „Az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti hitvakfással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni,” [Alapvetés, R) cikk]

Fogalmilag tisztázandó, hogy mit mondhatunk a kartális és a történelmi alkotmány kapcsolatáról. Első és formális megközelítésbe azt kell mondanunk, hogy a kettő kizárja egymást. A kartális alkotmánynak ui. lényege az explicit, szabatos, stílusában emelkedett megfogalmazásba öltöztetett és a teljesség igényével fellépő szabályozás. Nyilvánvalóan jogi normaként jelenik meg a jogforrási rendszerben, amit az alkotmánybíráskodás rendszere mindenhol, ahol van, nyilvánvalóvá is tesz. A modern kori jogi kultúrának, elsősorban az alkotmánybíráskodásnak az az árnyalt, kifinomult módszertannal dolgozó rendszere, ami világszerte jelen van, valószínűleg soha ki nem alakult volna írott, formális alkotmányok nélkül. A kartális alkotmány igényli az egzakttságot, egyfajta pillanatfelvétel korának jogi, sőt alkalmasint politikai viszonyairól. Azt is mondhatnánk, hogy ez az alkotmánytípus egyszerre eredménye és indikátora is a modern kori – kontinentális jogi kultúra rendszer-szemléletének. Az nyilván nem lehet véletlen, hogy Európában a kelsen-i alapokon felépülő alkotmánybíráskodás a kontinens alkotmányjogi kultúrájában vert először gyökeret, a szigetországban, Angliában ez a kérdés egészen más megközelítésben szerepel. A romanizált európai jogi tradícióra épülő pandekta-tudomány, s a vele kapcsolatba hozható alkotmányjogi gondolkodásból, mint az absztrakció melletti elkötelezettségéből természetesen sarjadt ki az igény az államhatalmi struktúra és főbb működési elveinek, továbbá az állampolgári jogoknak rendszerbe foglalt rögzítésére. Az az elvi igény nyert a kartális alkotmányokban

⁶¹ BÓNIS György: Magyar alkotmány- és jogtörténet. 1. Kolozsvár, 1941.

megfogalmazást, hogy távlatosan ugyan, de mégis egy történelmi „pillanat” állapotában mutassa meg az állami közszervezet statikus és dinamikus rendszerét. Az pedig mindentől szinte elválaszthatatlan, hogy jogi normába öltöztetetten jelenjen meg külső formájában; ezt honi alkotmánytörténetünkben az 1949. évi XX. törvény fejezte ki, ami a jogi formalitást ugyan félreismerhetetlenné tette, de tartalmilag már számtalan aggály forrása lett.⁶²

Mindezzel szinte teljes ellentétben mutatható be a történelmileg formálódó alkotmány, amely ilyen módon sohasem befejezett. Ami a formális alkotmányokról elmondható, az itt, ha nem is éppen ellenkezőleg, de mint hiány általában megállapítható. Amit történelmi alkotmánynak mondunk, az rendszerint mindaz, ami a kartális alkotmány hiányában egy állammá szerveződött társadalom jogrendjét, annak kontúrjait adja. Ilyen értelemben alkotmányos rendje egy 15. századi államnak is volt, de bizonyosan nem abban a reflektált értelemben, ahogyan ma erről gondolkozunk. Itt nem pusztán arról van szó, hogy régebbi korokban adtak-e ’nevet egy gyereknek’, hanem sokkal inkább annak a rendszerszemléletnek a hiányáról, amely nem lévén, fel sem merült egy sor közhatalmi intézmény, a jogforrások struktúrájának egymáshoz mért analitikus viszonya, kapcsolatuk definiálása. Egyetlen példát említve: a hatalmi ágaknak a modernkori alkotmánytanban oly fontos szerepet játszó elválasztása, mint aggály, föl sem merült. Éppen ellenkezőleg, a közhatalom gyakorlásának különböző attribútumai a legszorosabb kapcsolatban álltak egymással, amit éppenséggel kívánatosnak, de mindenképpen természetesnek, és persze organikus eredetűnek tekintettek. Majd csak a 19. század folyamán, annak is a második felében érik meg hazánkban a felismerés, hogy a bírói hatalmat el kellene választani a közigazgatástól.⁶³

Egyszerű, lineáris időszemlélet talaján azt mondhatnánk, hogy a kartális alkotmány minden lényeges elemében haladottabb, a modern jogállam támasztotta elvárásoknak jobban megfelelő, mint történelmi párja. Valóban azt látjuk, hogy a világ fejlett társadalmainak jogrendje túlnyomórészt kartális alkotmány uralma alatt áll. Olyan példát nem ismerek, hogy egy ország mai világunkban *per definitionem* kartális és történelmi alkotmány szerint is éljen – egyszerre. A tételes alkotmányjog szintjén a kettő nagyjából kizárja egymást. Különösen abban az esetben, ha az alkotmányt jogi normatív erővel felruháztak tekintjük.⁶⁴ A helyzet illetően való megítélését azonban lényegesen árnyalja a tény, hogy a világ sok országában nincs önálló alkotmányos szervként föllállított alkotmánybíróság, még ha állítják is, hogy alkotmánybíráskodás ott is van.⁶⁵

2. A történelmi alkotmány karakterjegyei

Az új magyar alkotmány, az Alaptörvény idézett rendelkezéseiben nevesített történelmi alkotmányunk, bármit is értsünk alatta, bizonyosan nem jogrégészeti emlék, hanem olyan jogi

⁶² Gondolok itt elsősorban arra a jól ismert körülményre, hogy az 1989. évi alkotmányrevízió során egy lényegében teljesen átírt, tartalmilag a modern polgári, alkotmányos jogállam standardjai szerint megszövegezett alkotmány született, ám, mivel az magát ideiglenesnek deklarálta, a becikkelyezés konkrét számozását nem változtatták meg.

⁶³ 1869:IV. tc. A bírói hatalomról, I. §: „Az igazságszolgáltatás a közigazgatástól elkülönítettik.”

⁶⁴ Ez ma, immár mintegy harmincévnyi alkotmánybíróági múlttal a hátunk mögött nem kérdés, de az 1949. évi XX. törvénybe cikkelyezett alkotmány a maga eredeti korában lényegében kívül állt a jogforrási hierarchián.

⁶⁵ Főként az angol, de még inkább az USA példáját követő országokról van szó, ahol a legfelső bíróság élvez olyan kompetenciát, ami megfeleltethető az alkotmánybíráskodás elemi kritériumainak.

intézményekben testet öltő tradíció, melynek lényegéhez tartozik a változás elfogadása, a kontinuitás, a jogfolytonosság melletti szilárd elkötelezettség – amellet, hogy századok megszentelte elvi tételek, főleg a bíróságok ítélkező tevékenységében testet öltő szokásjog mellett egyfajta szemléletet is jelent, s az e kettősség jellemezte jogi kultúrában látom a történeti alkotmány lényegét. Magam e kettős tartalom dialektikájában szemlélem és értelmezem történelmi alkotmányunkat. Más, egyszerűbb megfogalmazásban: a magyar történeti alkotmány igazi *hungaricum*, amennyiben a normatív elemek, a sarkalatos törvények és a törvényes szokások, a Kúria által reprezentált élő, bírói/bíró 'alkotta' jog (mint az alkotmány statikus komponensei) és az időbeliség adta, a folytonos változásnak való megfelelni akarás (az alkotmány dinamikus komponensei) együttesen teszik.

A magyar történeti alkotmány – amiként az angol is – nem pusztán a sarkalatos törvények és a törvényes szokások összessége volt. Az is. Ám, ha pusztán ennyiből áltana, akkor a kartálislól csak az választja el, az a mennyiségi eltérés, hogy egy évszázadok alatt összeállt normaegyüttest tekintünk alkotmánynak, amelynek katalógusát azonban, ha nagyon akarunk, még talán össze is lehetne állítani. Tudjuk, történt is ilyen próbálkozás.⁶⁶ A történeti alkotmány lényegéhez azonban elválaszthatatlanul hozzá tartozik egy dinamikus mozzanat, mely arra az emberi-társadalmi tapasztalatra épít, hogy időben élünk. A folytonos változás, néha előre, néha hátra, mind nyomot hagy a jogrenden. Ezt pedig nem lehet nem tudomásul venni. Ráadásul régóta megkerülhetetlen tény az a politikai és jogföldrajzi környezet, ami körülveszi Magyarországot.

A történeti alkotmány helyes értelmezése felfogásom szerint tehát csakis az említett két komponens egyidejű értelmezése talaján gondolható elé. Mivel pedig a normatív jogi környezet meglehetősen szilárd és kifejezett, a történeti alkotmány princípiumának a szemléleti komponense kell, hogy előtérbe kerüljön. Ez pedig a jogi kontinuitásban ragadható meg leginkább, amely számot vet az időbeliség által teremtett változásokkal, s így a múlt jogi intézményeinek azokat az esszenciális elemeit ragadja meg, amelyek fogalmi kontinuitásba hozhatók a jelenkor támasztotta alkotmányos elvekkel és tételes jogi megfogalmazásokkal. Az tehát biztosan nem feleltethető meg az Alaptörvény megfogalmazta kívánalomnak a történeti alkotmány értelmezése terén, hogy pusztán tárgyazonosság alapján előkeressük a *Corpus Juris*-ből a releváns paragrafusokat, s azokra, mint alkotmányos kútfőkre mutatunk rá.

3. Értéktartalmat hordozó, alkotmányos jogtörténeti kútfők

Funkcionális alapon különböző csoportokba rendezhetők azokat a 'szerepkörök', amelyek mentén a jogtörténelem során kialakult és használatos fogalmak, intézmények értelmezhetők. Az értelmezésnek nem kizárólagos, de kitüntetett helyet elfoglaló kulcsintézménye a magyar Alkotmánybíróság.

Jogtörténeti intézményeknek, jogforrásoknak lehet egyfajta *decorum* szerepe a jogalkotásban és a judikatúrában. Itt legalább kétféle minőségre gondolok. Jogi szövegeinkben eddig is helyet kaptak régi, főleg az antik római jog fogalomkészletéből származó kifejezések,

⁶⁶ ZÉTÉNYI Zsolt: *A történeti alkotmány. Magyarország ősi alkotmánya*, Magyarorszáért Kulturális Egyesület, Budapest, 2009.

termini technici. Főleg igaz ez az egyetemi oktatás mellett a tudományos írások nyelvére, de a bírósági szóhasználatban sem volt tilalmazott pl. a *res iudicata* emlegetése. Ebben a tekintetben a magyar alkotmánybíráskodás a kezdetektől jó példával járt elől, amikor döntéseinek időbeli hatályát *ex tunc*, *ex nunc* vagy *pro futuro* állapította meg, belső használatra szánt, a határozattervezetekben zárójelbe tett szövegrészeket *pro domo* megjegyzéssel inficiált, a büntetőjogot a jogérvényesítés terén mint *ultima ratio* említette, és még hosszan folytathatnám a sort. Ezek a latin nyelvű szakkifejezések magukért beszélnek: kifejezik az érvényes magyar jogi szaknyelv mély és időben távoli múltra visszatekintő elkötelezettségét a római jogi kultúra mellett.

Külön kérdés lenne annak vizsgálata, hogy a tradicionális magyar jogi fogalomkészlet miként van jelen napjaink szaknyelvében. Két példát említenék csupán: 'igazságszolgáltatás' szavunk elsősorban nem az igazság filozófiai, morális jelentéstartalmát hordozza, hanem annak a már jó ideje feledésbe merült egykori szóhasználatnak az emlékét őrzi, amikor 'jog' szavunk még nem volt általánosan elterjedve, és helyette az 'igaz' szót s annak ragozott alakjait használtuk. Itt a jogtörténeti etimológiája segíti az eligazodást. De említhetem az 'ítélőtábla' intézményét is. Nem mindenki tudja, hogy a latin *tabula* szó már nagyon régen megmagyarosodott alakjáról van szó, mely nem annyira az iskolás emlékeket idéző és ott a falon függőlegesen lógó táblára, hanem az éppenséggel vízszintes asztallapra utal, mely a középkor végén lassan meggyökeresedő írásbeli igazságszolgáltatás nélkülözhetetlen instrumentumaként szolgált. Ebbéli funkcióját rögzítette az országgyűlés két kamarájának (*tabula statuum et ordinum*, *tabula magnatum*) szintén 'tábla' szóval jelölt elnevezése is, amely a szóbeliséget lassan fölváltó, az írásbeli eszközöket rendszeresen használó intézményünk nevében 1848-ig (a főrendi tábla esetében a főrendiházi reformig: 1885. évi VII. tc.) fennmaradt.⁶⁷

Egy további esetcsoport a konkrét, régi keletű, formálisan már rég nem hatályos jogforrások mintegy példakénti felemlítése. Ezt tette az Alkotmánybíróság a 935/B/1997. AB határozatban: „Megjegyezhető még, hogy a kodifikált magyar társasági jog Gt. előtti, 19. századig visszanyúló hagyományai sem a szubjektív határidő számítási mód irányába mutatnak, épp ellenkezőleg: az 1875. évi 37. tc. (Kereskedelmi törvény) vonatkozó szabálya sem a tudomásszerzéstől, hanem a »törvénytörvényi bemutatástól« rendelte a határidő számítását.” Ebben a helyzetben egy régmúlt jogforrás szabályozási megoldása csak illusztráció arra nézve, hogy a határozat által alkalmazott jogi megoldás helyességét szemléltesse. Az efféle példák sorát is hosszan lehetne folytatni. Úgy mondhatnám, hogy a jogi intelligencia, a jogi műveltség időbeli mélységéből előhívott reminiszcenciákról van szó, melyek egy szóban forgó *dictum* hitelességének érzetét erősítik.

Komoly kérdés, hogy meddig mehetünk el a jogtörténeti források alkalmazása terén? Bár az Alaptörvény tükrében folytatott alkotmánybíráskodási munka e tekintetben még az elején tart, csekély gyakorlati tapasztalatunk elegendőnek látszik egy szemléleti támpont óvatos megfogalmazására. Ennek lényege, hogy a határozati döntés egyik érveként biztosan felhasználható olyan történeti kútfő, amely egy modern jogállami jogintézmény fejlődéstörténete dogmatikailag egyenes előzményének tekinthető. Itt intézménytörténetileg és némileg leegyszerűsítve az 1848. évi áprilisi törvényekkel meginduló, a liberális nemzeti jogállam

⁶⁷ Cf. Felsőtábla, in: POMOGYI László: *Magyar alkotmány- és jogtörténeti kézikönyvtár*, Mérték Kiadó, Budapest, 2008, 295–297.

jogkiterjesztő programját megvalósító kútfőkre gondolok elsősorban. Ezt a megoldást alkalmazta az Alkotmánybíróság egy 2012. évi döntésében, amikor így fogalmazott: „A magyar történeti alkotmány konszolidált értelmezésének minimumához tartozik annak elfogadása, hogy a 19. században végbement polgári átalakulást konstituáló törvények a történeti alkotmány részét képezik. E törvények teremtették meg – nem jelentéktelen előzmények után – azt a szilárd jogintézményi alapot, amelyre a modern jogállam épül. Amikor tehát az Alaptörvény mintegy ablakot nyit közjogunk történeti dimenziójára, ráirányítja a figyelmet azokra az intézménytörténeti előzményekre, amelyek nélkül mai közjogi viszonyaink és általában jogi kultúránk gyökér nélküliek lennének.”⁶⁸ A határozat a történeti alkotmány vívmányaként hivatkozik az 1869. évi bírósági törvényre, mely igen pontosan meghatározta a bírói függetlenség lényegét.

Alkotmányos jogintézményeink történetiségét az Alkotmánybíróság eddigi gyakorlata során sosem tévesztette szem elől. A nagyobb horderejű ügyek tárgyalásakor – a szóbeli vita során szinte mindig előkerültek, és – a releváns jogtörténeti előzmények rendre beépültek a határozatokba. Úgy látom tehát, hogy amit új alkotmányunk a ’történeti alkotmány vívmányai’ posztulátummal kifejezésre juttat, az lényegében azt a szemléleti módot hangsúlyozza és azt az értékrendet követi, amelyek a történelmi alkotmány felfogásom szerint is legfontosabb elemei. A továbbiakban egy fontos alkotmányjogi kérdés, az Országgyűlés ügyrendje tárgyában született alkotmánybírósági döntést idézek.

Az Országgyűlés jogköreit érintő fontos kérdésben, az Országgyűlés ügyrendje, illetve házszabálya tárgyában hozott alkotmánybírósági döntésnek (688/B/2002 AB határozat) is volt historikus kapaszkodója. Az Alkotmánybíróság megjegyezte, hogy 1848-ig Magyarországon nem voltak a mai értelemben vett házszabályok, az eljárás során a precedensek és a gyakorlat szolgáltak irányadóul. Az 1848. évi IV. törvénycikk mondta ki az országgyűlés jogát saját ügyrendjének megalkotására.”⁶⁹ (ABH 2009, 1559, 1564.) A 4/2006. (II. 15.) AB határozat a különböző tárgyú törvények költségvetési törvényben való módosításának alkotmányellenességéről szól. Ehhez fűzött (a közelmúltban elhunyt) *Bragyova András* párhuzamos indokolást, amelyben ezt olvassuk: „A költségvetési törvény alkotmánybiztosíték szerepe az idő múlásával visszaszorult, de az 1848. évi IV. törvénycikk az 1867. évi X. törvénycikkkel módosított 6. §-a⁷⁰ még így fogja fel. A költségvetési törvény azért politikai alkotmánybiztosíték, mert a költségvetés jóváhagyása a Kormány és a többi állami szerv felhatalmazása (appropriáció) – hagyományosan az adók beszedésére, ma gyakorlatilag a kiadások teljesítésére – és így enélkül a Kormány alkotmányon kívül áll (*exlex*). Azaz a költségvetési törvény biztosítja a Kormány függését a képviselői szervtől, s ezzel annak jogait.

⁶⁸ 33/2012. (VII. 17.) AB határozat, Indokolás, [74]–[75]

⁶⁹ 15. § Az előbbi §§-ban említett szabályokon kívül, a legközelebbi évi ülésben legelsőben is mindenik tábla magának rendszabályokat készít, melyekben a tanácskozás és szavazás módja és rendje, s általában véve a tábla belülege, meg fog határozatni, de melyeknek a szorosabb értelemben vett tanácskozási rendet illető része, csak az évi ülések végével, s csak a törvényjavaslatok tárgyalásának bevégezése után, fog módosíthatni.” Magyar Törvénytár, 1836-1868. évi törvényzettek, Franklin Társulat, Budapest, 1896. 223. A hivatkozott alkotmánybírósági határozat lelőhelye: ABH 2009, 1559, 1564.

⁷⁰ „Az 1847/8. évi IV. t. a. 6. §-a következőképp módosíttatik: Minthogy az évi költségvetésnek országgyűlésileg történendő megállapítása mindig csak egy évre terjed, s újabb megállapítás s megajánlás nélkül adót kivetni s behajtani nem lehet: [...] az országgyűlés még azon év folytán, és pedig oly időben összehívandó, hogy mind a befejezett számadások, mind a jövő évi költségvetés az évként végeig országgyűlésileg tárgyalathassanak.” Magyar Törvénytár, 1836–1868. évi törvényzettek, Franklin Társulat, Budapest, 1896, 333.

A költségvetési törvény e funkciója az alkotmányos monarchiában alakult ki, és a parlamenti kormányzati rendszerben megváltozott. Ez utóbbiban, ahol a parlament és a Kormány közötti politikai egyetértés ('bizalom') előfeltétel, a költségvetési törvény és parlamenti megvitatásának fő alkotmányos-politikai értelme a kormányzat parlamenti ellenőrzésének biztosítása, és a költségvetési – alapvető gazdasági és politikai – döntések nyilvános megvitatása. A költségvetési törvény fő politikai szerepe a kormánytöbbség és a Kormány közötti bizalom bizonyítása, egyben a parlamenti többség kormányzóképeségének igazolása.⁷¹

Alkotmányos követelmény megállapítására került sor egy fontos, az országgyűlési képviselők jogállását érintő döntésben [34/2004. (IX. 28.) AB határozat], amely kimondta: a képviselői felelősségmentesség kiterjed az értékítéletet kifejező, adott esetben a képviselőtársak irányában megfogalmazott véleménynyilvánításra. „Magyarországon a mentelmi jog érvényesülését hosszú ideig a tanácskozási szabadság és a *salvus conductus* (a képviselők Országgyűlésen való szabad megjelenése) jogintézménye biztosította. A mentelmi jog tétel jogi szabályozására először 1867-ben került sor, bár az 1867:XII. tc. 47–48. §-ai csak az Országgyűlés közös ügyek tárgyalására kiküldött bizottsága tagjainak a mentelmi jogát szabályozták. A mentelmi jog fejlődésének egyik fontos állomása az ugyanezen év november 18-án született házhatározat, amely hosszú időre meghatározta a mentelmi jog tartalmát. A magyar közjogban máig hatóan a mentelmi jog forrásaként és magyarázataként érvényesülő házhatározat biztosította a parlamenti szólásszabadságot, megállapítva, hogy »amit az országgyűlési tag, mint olyan, a házban és a házban kívül mond vagy tesz, azért csak az országgyűlés, és pedig annak azon háza által vonathatik feleletre, melyhez tartozik«, és, hogy a képviselő egyéb cselekményei miatt csak a ház előzetes hozzájárulásával indulhat eljárás. A mentelmi jog szokásjogi szabályai az 1920:1. tc. 3. § (1) bekezdése alapján a Nemzetgyűlés tagjaira is alkalmazandók, az államhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről szóló 1945:XI. tc. 2. § (1) bekezdése pedig »a nemzetgyűlés tagjai részére ugyanazt a mentelmi jogot biztosítja, mint aminőben az országgyűlés tagjai részesülnek«. Az 1946. évi nemzetgyűlési Házzsabály 1. §-a az 1945:XI. tc.-re visszautalva garantálta a mentelmi jog anyagi szabályait, szabályozta a mentelmi eljárás fontosabb kérdéseit, továbbá önálló mentelmi bizottságot létesített (47. §).⁷²

Az országgyűlési képviselők mentelmi jogának kérdése kapcsán az idézett határozat részletesebben a polgári korban született törvényeket és házzsabályokat citálja, de azzal, hogy használja a *salvus conductus*⁷³ kifejezést, így visszautal e fontos közjogi jogintézmény középkorra visszanyúló, de mindenképpen a rendi korban kiteljesedő szabályozására, egyáltalán: létre. A latin elnevezés szerepeltetése egy AB határozatban már önmagában maga a megtestesült jogi historizmus, hiszen világosan utal arra az ismert magyar közjogi tradícióra, hogy 1844-ig hazánkban a hivatalos nyelv a latin volt. A *salvus conductus* megnevezést pedig gyakorta használták országunkban – de jóval 1848 előtt...

⁷¹ ABH 2006, 128-129.

⁷² ABH 2004, 495-496.

⁷³ A jogintézmény tartalmáról és időbeli jelentéséről egyebek mellett ezt olvassuk a 20. század első éveiben kiadott, enciklopédikus igénnyel írt jogtörténeti kézikönyvben: „1848 előtti jogunkban a *salvus conductus* jelentette még az országgyűlési tag sérthetlenségének biztosítását magánszemélyek és hatóságok részéről, egyértelmű volt tehát ebből a szempontból a mai mentelmi joggal.” MÁRKUS Dezső (szerk.): Magyar Jogi Lexikon, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1907, VI, 258.